MOLIYAVIY HISOBNI XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA TASHKIL ETISH VA TAKOMILLASHTIRISH

Rahmonova Yulduz Sharafitdinovna
SamISI PhD, v.b.dotsent
Tel.: (97) 446-03-60
Elektron pochta: raxmanova_yulduz@mail.ru
UDK: 657.1:332.7-047:32(575.1)
ORCID: 0009-0008-9676-2216
Isanboyev Iftixor Alijon O'g'li
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti,
Xalqaro iqtisodiy munosabatlar fakulteti talabasi
E-mail: iftixorisanboyev5@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada moliyaviy hisobni xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (MHXS/IFRS) asosida tashkil etishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Xalqaro standartlarning moliyaviy axborot sifati, shaffofligi, taqqoslanuvchanligi va investitsion jozibadorlikka ta'siri tahlil qilinadi. O'zbekistonda MHXSni joriy etish bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar, mutaxassislar tayyorlash va hisobotlarni oshkor etish bilan bog'liq masalalar rasmiy hamda xalqaro manbalar asosida ko'rib chiqiladi. Statistik jadval va qiyosiy tahlillar orqali mavjud holat baholanib, moliyaviy hisob tizimini takomillashtirish bo'yicha amaliy takliflar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: moliyaviy hisob, xalqaro moliyaviy hisobot standartlari, MHXS, IFRS, moliyaviy hisobot, shaffoflik, buxgalteriya hisobi, investitsion jozibadorlik, raqamlashtirish.

Kirish

Jahon iqtisodiyotining globallashuvi, kapital bozorlarining o'zaro integratsiyalashuvi va xorijiy investitsiyalar uchun raqobatning kuchayishi korxonalardan moliyaviy axborotni aniq, ishonchli va xalqaro miqyosda taqqoslash mumkin bo'lgan shaklda taqdim etishni talab qilmoqda. Turli mamlakatlarda milliy buxgalteriya qoidalarining farq qilishi investorlar, kreditorlar va boshqa foydalanuvchilar uchun korxonalar faoliyatini solishtirishni qiyinlashtiradi. Shu sababli Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari moliyaviy axborotni yagona tamoyillar asosida shakllantirishning muhim vositasiga aylangan.

O'zbekiston iqtisodiyotida ham moliyaviy hisobot tizimini xalqaro talablarga yaqinlashtirish, korporativ boshqaruvni kuchaytirish va investorlarga taqdim etiladigan axborot sifatini oshirish ustuvor vazifalardan hisoblanadi. Prezidentning 2020-yil 24-fevraldagi PQ-4611-son qarori MHXSni joriy etish jarayonini jadallashtirish uchun muhim huquqiy asos bo'ldi. Keyingi yillarda xalqaro sertifikatlash, o'quv dasturlari va hisobotlarni xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish bo'yicha ishlar davom ettirildi.

Maqolaning maqsadi — moliyaviy hisobni MHXS asosida tashkil etishning ahamiyatini ochib berish, O'zbekistondagi islohotlar va mavjud muammolarni statistik ma'lumotlar asosida tahlil qilish hamda takomillashtirish yo'nalishlarini taklif etishdan iborat.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, umumlashtirish, statistik tavsiflash va me'yoriy-huquqiy hujjatlarni o'rganish usullaridan foydalanildi. Axborot manbalari sifatida O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligining buxgalteriya hisobi va audit sohasidagi rasmiy ma'lumotlari, IFRS Foundation hamda Yevropa tiklanish va taraqqiyot bankining (YTTB/EBRD) materiallari olindi. Maqolada keltirilgan raqamlar manbalarda ko'rsatilgan davr va qamrov doirasida talqin qilinadi; ular barcha korxonalar bo'yicha umumiy ko'rsatkich sifatida qabul qilinmasligi lozim.

1. Moliyaviy hisobni xalqaro standartlar asosida tashkil etishning mohiyati

Moliyaviy hisob — korxonaning aktivlari, majburiyatlari, xususiy kapitali, daromadlari, xarajatlari va pul oqimlari to'g'risidagi axborotni qayd etish, umumlashtirish hamda moliyaviy hisobot shaklida taqdim etish tizimidir. Uning asosiy foydalanuvchilari investorlar, kreditorlar, davlat organlari, ta'sischilar va boshqa manfaatdor tomonlardir. Moliyaviy hisobning vazifasi faqat xo'jalik operatsiyalarini qayd etishdan iborat emas; u iqtisodiy qarorlar qabul qilish uchun foydali axborot yaratishi kerak.

MHXS moliyaviy hisobotlarni tayyorlashda umumiy yondashuv va talablarni belgilaydi. Standartlar aktiv va majburiyatlarni tan olish, baholash, daromadlarni e'tirof etish, moliyaviy instrumentlarni hisobga olish hamda axborotni izohlarda ochib berish qoidalarini tartibga soladi. Masalan, IFRS 15 mijozlar bilan tuzilgan shartnomalardan olinadigan daromadni, IFRS 16 ijara munosabatlarini, IAS 16 asosiy vositalarni, IAS 1 esa moliyaviy hisobotlarni taqdim etishning umumiy talablarini belgilaydi.

Xalqaro standartlarni qo'llash milliy hisob qoidalarini shunchaki tarjima qilish emas. Bu korxonaning hisob siyosati, axborot tizimi, ichki nazorat, xodimlar malakasi va boshqaruv jarayonlarini o'zaro bog'liq holda qayta ko'rib chiqishni talab etadi. IFRS Foundation mamlakatlar uchun standartlarni to'liq qabul qilish yoki milliy sharoitga mos bosqichma-bosqich yaqinlashtirish yondashuvlari mavjudligini qayd etadi.

2. O'zbekistonda MHXSni joriy etishning huquqiy va tashkiliy asoslari

O'zbekistonda MHXSga o'tish jarayonining muhim bosqichlaridan biri 2020-yil 24-fevraldagi PQ-4611-son "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qaror hisoblanadi. Ushbu hujjat ayrim toifadagi tashkilotlarda xalqaro standartlar asosida hisobot tuzish amaliyotini kengaytirishga xizmat qildi. MHXSni joriy etishdan ko'zlangan maqsad — moliyaviy hisobotlarning xalqaro taqqoslanuvchanligini oshirish, kapital jalb qilish imkoniyatlarini kengaytirish va korporativ boshqaruv sifatini yaxshilashdir.

Iqtisodiyot va moliya vazirligining 2025-yil yakunlari bo'yicha e'lon qilingan ma'lumotida 2025-yil 1-iyul holatiga xalqaro sertifikatga ega mutaxassislar soni qariyb 1 470 nafar ekani qayd etilgan. Ularning tarkibida ACCA, DipIFR, IFRS bo'yicha F7 imtihonini topshirgan hamda CIPA, CAP va CPA sertifikatlariga ega mutaxassislar mavjud. Vazirlik ma'lumotiga ko'ra, 13 mingdan ortiq tinglovchi IFRS bo'yicha masofaviy ta'lim platformasida tahsil olayotgan edi.

Mazkur ko'rsatkichlar malakali kadrlar bazasini shakllantirishga e'tibor kuchayayotganini ko'rsatadi. Biroq sertifikatga ega mutaxassislar sonining o'zi barcha korxonalarda MHXS sifati bir xil darajada ta'minlanganini anglatmaydi. Standartlarni amalda qo'llash, hisobot izohlarini to'liq ochib berish va auditorlik nazoratining samaradorligi ham muhim hisoblanadi.

3. Statistik ma'lumotlar asosida joriy holat tahlili

Quyidagi jadvalda Iqtisodiyot va moliya vazirligining 2025-yil yakunlari bo'yicha e'lon qilingan ma'lumotlaridan tanlangan ko'rsatkichlar keltirilgan. Jadvalda turli ko'rsatkichlarning sanasi va o'lchov birligi alohida ko'rsatilgan.

1-jadval. O'zbekistonda MHXS bo'yicha malaka va ta'lim ko'rsatkichlari

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Ko‘rsatkich	Miqdor	Davr / holat
Xalqaro sertifikatga ega mutaxassislar	qariyb 1 470 nafar	2025-yil 1-iyul
IFRS masofaviy ta’lim platformasida tahsil olayotganlar	13 000 nafardan ortiq	Vazirlik xabarida keltirilgan 2025-yil holati
Imtihon xarajatlarini qoplash bo‘yicha ko‘rib chiqilgan arizalar	1 515 ta	2025-yil davomida
Imtihon xarajatlari qoplangan arizachilar	895 nafar	2025-yil davomida
Tasdiqlangan imtihon xarajatlari qoplamasi	1 208,7 mln so‘m	2025-yil davomida
O‘qish xarajatlari qoplangan tinglovchilar	430 nafar	2025-yil davomida

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligining “Information on the results achieved in the field of accounting and auditing activities during 2025” nomli rasmiy axboroti. Ko‘rsatkichlar vazirlik e’lon qilgan davr va qamrov doirasida berildi.

Jadvaldan ko‘rinadiki, xalqaro sertifikatlash va ta’lim xarajatlarini qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha amaliy choralar ko‘rilgan. 2025-yilda imtihon xarajatlarini qoplash bo‘yicha ko‘rib chiqilgan 1 515 ta arizaning 895 tasi ijobiy hal etilgan. Bu ulush taxminan 59,1 foizni tashkil etadi (895 / 1 515 × 100). Ushbu hisob-kitob vazirlik e’lon qilgan arizalar soniga asoslangan bo‘lib, barcha buxgalterlarning sertifikat olish darajasini ifodalamaydi.

O‘qish xarajatlarini qoplash bo‘yicha 430 nafar tinglovchining xarajatlari qoplangani ham kadrlar salohiyatini oshirishga qaratilgan qo‘llab-quvvatlash choralarini ko‘rsatadi. Bunday dasturlarning uzoq muddatli samarasi sertifikat olgan mutaxassislarning korxonalarda ishlashi, bilimlarini amaliyotga tatbiq etishi va moliyaviy hisobot sifatiga ta’siri orqali baholanishi lozim.

2-jadval. 2025-yilda xalqaro sertifikatlashni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha hisob-kitoblar

Hisoblangan ko‘rsatkich	Natija	Izoh
Ijobiy hal etilgan imtihon arizalari ulushi	59,1 %	895 / 1 515 × 100
Imtihon xarajatlari qoplamasining bir arizachiga o‘rtacha miqdori	taxminan 1,35 mln so‘m	1 208,7 mln / 895
O‘qish xarajatlari qoplangan tinglovchilar	430 nafar	Vazirlik ma’lumoti

Manba: muallif hisob-kitobi va Iqtisodiyot va moliya vazirligi ma’lumotlari. O‘rtacha miqdor ariza bo‘yicha to‘lovlarning teng taqsimlanganini anglatmaydi; bu faqat umumiy summani arizachilar soniga bo‘lish orqali olingan o‘rtacha ko‘rsatkichdir.

Xalqaro amaliyotda ham hisobotlarning to‘liq ochiqlanishi muhim mezon hisoblanadi. YTTBning 2025-yilgi O‘zbekiston korporativ boshqaruvi bo‘yicha tahlilida ko‘rib chiqilgan kompaniyalar namunasi

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

doirasida to‘qqizta kompaniya MHXS hisobotlarini e’lon qilgani, biroq ulardan faqat to‘rttasi izohlarni ham o‘z ichiga olgan to‘liq hisobotni taqdim etgani qayd etilgan. Bu natija namuna bilan cheklangan bo‘lib, O‘zbekistondagi barcha aksiyadorlik jamiyatlari holatini ifodalamaydi. Shunga qaramay, u moliyaviy hisobot izohlarini to‘liq va tushunarli e’lon qilish masalasi dolzarbligini ko‘rsatadi.

3-jadval. YTTB tahlilida qayd etilgan hisobotlarni oshkor etish holati

Ko‘rsatkich	Kompaniyalar soni	Namunadagi ulushi
MHXS hisobotlarini e’lon qilgan kompaniyalar	9 ta	—
Izohlarni o‘z ichiga olgan to‘liq MHXS hisobotini e’lon qilganlar	4 ta	9 ta hisobot e’lon qilgan kompaniyaga nisbatan 44,4 %

Manba: EBRD, Uzbekistan Corporate Governance Report 2025. Ulush muallif tomonidan 4 / 9 × 100 formulasi asosida hisoblandi. Bu foiz faqat hisobotda ko‘rsatilgan kompaniyalar guruhi doirasiga tegishli.

4. Xalqaro standartlarni joriy etishdagi asosiy muammolar

Birinchi muammo — milliy hisob amaliyoti bilan MHXS talablari o‘rtasidagi metodologik farqlardir. Aktivlarni adolatli qiymatda baholash, qadrsizlanishni aniqlash, ijara shartnomalarini hisobga olish va daromadni tan olish kabi masalalar korxonadan qo‘shimcha hisob-kitob hamda professional mulohaza talab qiladi.

Ikkinchi muammo — malakali mutaxassislar yetishmasligi va ularning bilimlarini muntazam yangilab borish zaruratidir. Xalqaro sertifikatlar soni ortib borayotgan bo‘lsa-da, kichik va o‘rta korxonalarda bunday mutaxassislarni ishga jalb qilish xarajatlari yuqori bo‘lishi mumkin. Shu sababli amaliy o‘quv kurslari, hududiy treninglar va oliy ta’lim dasturlarini rivojlantirish muhim.

Uchinchi muammo — axborot tizimlari va ichki nazoratning yetarli darajada rivojlanmaganidir. MHXS bo‘yicha hisobot tayyorlash uchun korxona aktivlar, shartnomalar, zaxiralar, ijara va moliyaviy instrumentlar bo‘yicha ishonchli ma’lumotlarni tizimli yig‘ishi kerak. Qo‘lda yuritiladigan hisob, ma’lumotlarning takrorlanishi va hujjatlarning to‘liq emasligi hisobotda xatolar yuzaga kelish xavfini oshiradi.

To‘rtinchi muammo — hisobotlarni oshkor etish sifati. Moliyaviy hisobotning asosiy shakllarini e’lon qilishning o‘zi yetarli emas; izohlarda hisob siyosati, muhim baholashlar, risklar, bog‘liq tomonlar bilan operatsiyalar va boshqa zarur ma’lumotlar ochib berilishi lozim. YTTB tahlilidagi namuna natijalari aynan shu jihatni kuchaytirish zarurligini ko‘rsatadi.

5. Moliyaviy hisobni takomillashtirish yo‘nalishlari

Birinchidan, korxonalarda MHXSga o‘tish bo‘yicha aniq yo‘l xaritasini ishlab chiqish zarur. Unda amaldagi hisob siyosatini tahlil qilish, milliy standartlardan MHXSga o‘tishdagi farqlarni aniqlash, boshlang‘ich balansni shakllantirish, axborot tizimlarini moslashtirish va xodimlarni o‘qitish bosqichlari belgilanishi kerak.

Ikkinchidan, buxgalteriya xodimlarining kasbiy malakasini oshirishga doimiy investitsiya kiritish lozim. ACCA, DipIFR va boshqa xalqaro dasturlar bilan bir qatorda, O‘zbekiston korxonalarining real amaliyotiga mos keyslar, amaliy seminarlar va elektron ta’lim resurslarini kengaytirish maqsadga muvofiq.

Uchinchidan, hisob jarayonlarini raqamlashtirish va ERP tizimlarini joriy etish muhim. Avtomatlashtirilgan tizimlar operatsiyalarni yagona ma’lumotlar bazasida qayd etish, hisob-kitoblarni

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

tezlashtirish, xatolarni kamaytirish va hisobotlarni o‘z vaqtida tayyorlashga yordam beradi. Bunda dasturiy ta’minot MHXS talablariga mos sozlanishi va ma’lumotlar xavfsizligi ta’minlanishi kerak.

To‘rtinchidan, ichki nazorat va ichki audit mexanizmlarini kuchaytirish zarur. Hisobotdagi muhim ko‘rsatkichlar bo‘yicha mas’ul shaxslar, tasdiqlash tartibi, hujjat aylanishi va nazorat izlari aniq belgilanishi lozim. Bu moliyaviy axborotning ishonchliligini oshiradi.

Beshinchidan, moliyaviy hisobotlarni foydalanuvchilar uchun qulay shaklda, imkon qadar o‘zbek, rus va ingliz tillarida e’lon qilish amaliyotini kengaytirish tavsiya etiladi. Bu mahalliy va xorijiy investorlar uchun axborotdan foydalanishni osonlashtiradi hamda korxonalarning ochiqligini kuchaytiradi.

Oltinchidan, kichik va o‘rta biznes uchun xarajatlari maqbul bo‘lgan bosqichma-bosqich metodik yordam tizimini yaratish lozim. Bunda korxonaning hajmi, faoliyat turi va foydalanuvchilar ehtiyojidan kelib chiqib, xalqaro talablarga mos soddalashtirilgan yechimlar va milliy standartlar o‘rtasidagi uyg‘unlik ta’minlanishi kerak.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, moliyaviy hisobni xalqaro standartlar asosida tashkil etish korxonalarning moliyaviy axborot sifati, shaffofligi va taqqoslanuvchanligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. MHXS investorlar va kreditorlarga korxonaning moliyaviy holati hamda faoliyat natijalarini xalqaro miqyosda baholash imkonini beradi. Shu bilan birga, standartlarni joriy etish faqat hisobot shakllarini o‘zgartirish bilan cheklanmaydi; u hisob siyosati, kadrlar salohiyati, raqamli infratuzilma va ichki nazoratni ham qamrab oladi.

O‘zbekiston bo‘yicha rasmiy ma’lumotlar xalqaro sertifikatlash va ta’limni qo‘llab-quvvatlash ishlari olib borilayotganini ko‘rsatadi. 2025-yil 1-iyul holatiga qariyb 1 470 nafar xalqaro sertifikatli mutaxassis mavjudligi va 13 mingdan ortiq tinglovchining IFRS masofaviy ta’lim platformasida tahsil olayotgani kadrlar tayyorlashga e’tibor kuchayganidan dalolat beradi. Shu bilan birga, YTTB tahlilida kompaniyalar namunasi bo‘yicha to‘liq izohli hisobotlar ulushining cheklanganligi axborotni oshkor etish sifatini oshirish zarurligini ko‘rsatadi.

Shu asosda korxonalarda MHXSga o‘tish yo‘l xaritasini ishlab chiqish, mutaxassislarni uzluksiz o‘qitish, buxgalteriya jarayonlarini raqamlashtirish, ichki nazoratni kuchaytirish va moliyaviy hisobot izohlarini to‘liq e’lon qilish taklif etiladi. Mazkur chora-tadbirlar izchil amalga oshirilsa, moliyaviy hisob tizimining ishonchliligi oshib, korxonalarning investitsion jozibadorligi va xalqaro bozorlardagi raqobatbardoshligi mustahkamlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-fevraldagi PQ-4611-son “Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o‘tish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori.
2. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. Information on the results achieved in the field of accounting and auditing activities during 2025. Rasmiy axborot, 2026-yil 5-fevral. https://gov.uz/en/imv/news/view/128226
3. IFRS Foundation. Use of IFRS Accounting Standards by jurisdiction. https://www.ifrs.org/use-around-the-world/use-of-ifrs-standards-by-jurisdiction/
4. European Bank for Reconstruction and Development (EBRD). Uzbekistan Corporate Governance Report, 2025. https://www.ebrd.com/content/dam/ebrd_dxp/assets/pdfs/legal-reform/corporate-governance/sector-assessment/u-w/2025%20Uzbekistan%20Corporate%20Governance%20Report.pdf

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

5. IFRS Foundation. Licensing of IFRS Standards for adoption and jurisdictional use. https://www.ifrs.org/use-around-the-world/adoption-and-copyright/
6. Ismatkhujaeva L. I. Modern Approaches to the Preparation and Analysis of Financial Statements in Uzbekistan. Journal of International Finance and Accounting, 2025. https://interfinance.tsue.uz/?p=4511
7. Rakhmatov Sh. U. The Main Problems of Transition to IFRS in the Republic of Uzbekistan. Journal of International Finance and Accounting, 2023. https://interfinance.tsue.uz/?p=2700

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.